

Lengyel András

A „tizedeltető” Lukács György

Egy politikai folklór-szüzsé történeti háttéréhez

„...a morális szempontból érdekes szituációk valahogy érzékenyek a részletekre”

(Mesterházi 2016: 7.)

1

Lukács György, a neves filozófus, állítólag, 1919. május elején, Poroszlón, mint politikai megbízott megtizedeltette a Vörös Hadsereg egy megfutamodó alakulatát. Ez az epizód a magyar politikai folklór egyik fontos elemévé lett ('a gyilkos Lukács'), ismét és ismét előjön – legutóbb (2016) például Bayer Zsolt *Tűrhetetlen* című cikksorozatában (mint a Lukács Archivum és Könyvtár fől számolását előkészítő „történeti” argumentum). A vád mint „tény”, minden valószínűség szerint, egy nagyhatású propagandamű (Váry 1922) dokumentációjából terjedt szét, majd az úgynevezett „rendszerváltás” után, a „kötelező” antikommunizmus idején, egy újságírói kompiláció (Gerencsér szerk. 1993) élesztette föl, s adott lökést terjedésének. Az internet térhódítása pedig, kikapcsolva a szakmai kontrollt, mindezt szétterítette, s magától értetődő közös tudásként rögzítette. A vádnak nagy nyomtatékot ad, s mintegy a hitelesség pecsétjét is ráüti, hogy az esetről maga Lukács György is beszélt, „elismerve” azt. Előbb, 1967. november 21-én egy párttörténeti háttéranyagot szolgáltató följegyzés rögzítette szavait, így: *„Mikor átjutottak Tiszafüredre, tanácskozott Sárói Szabóval, hogy kell valamit tenni, különben a két, addig harckész zászlóalj sem lesz megbízható többé. Ezután állapotok meg Sárói Szabóval, aki különben nagyon tisztességes kommunista elvtárs volt, a zászlóalj megtizedelésében.”* (A följegyzést legutóbb idézi: Mesterházi 2016: 8.) Ez a párttörténetesek informálására szánt pár mondat ugyan önmagában, az egészből kiemelve némileg enigmatikus és kiegészítő információkra szorul, de magát a tizedelés tényét, illetve Lukácsnak a tizedelésben játszott (valamiféle) szerepét így is elismeri. Utóbb, élete végén pedig, életútinterjújában, előszóban ezt az esetet élesebb és sarkosabb megfogalmazásban is fölemlgette: *„Tiszafüredre küldtek, ahol védekező hadállásban voltunk. Tiszafüred védelme nagyon rosszul sikerült, mert a pesti vöröskatonák egy puskalövés nélkül elszaladtak, és ezzel a másik két zászlóalj, mely hajlandó lett volna tisztességesen védekezni, szintén nem védhette az állásait, úgyhogy a hátuk mögé kerültek a románok, és Tiszafüred elesett. Akkor én nagyon energikus módon állítottam helyre a rendet: amikor átmentünk Poroszlóra, összehívtam egy rendkívüli hadbírósgót, és ennek a megfutamodott zászlóaljnak nyolc emberét ott a főtéren föbe lövtem.”* (Lukács 1989: 164–165.) E két emlékforgács, kivált a második, „beismerő” (azaz „terhelő”) vallomásnak is fölfogható. S ezek alapján annyit még Lukács föltétlen hívei sem tagadhatnak, hogy e két vallomás tükrében Lukácsnak valami köze mindenképpen volt az eseményhez. A két elbeszélés eltérő hangsúlyai és szerkezete azonban óvatosságra intik az értelmezőt. Az egyik „csak” konzultatív szerepben jeleníti meg az elbeszélőt, a másik – a későbbi – viszont kezdeményező és döntést hozó szerepben. A különbség, nem is kétséges, releváns. Ám kérdés, az

életút végi, anekdotikusan poentírozó elbeszélés vajon már nem maga is a folklór része-e? Nem a kortársi vélekedésekre a maga módján reflektáló énonológia (önéletrajzi mitológia) végső alakra hozása-e, amely a történetek elbeszélését tudatosan, a retorikai hatás kedvéért, poentírozza? Egy biztos, magáról a tizedelésről szólva mindkét „beismerés” jórészt általánosságban mozog, és túlzottan kevés részletet tartalmaz ahhoz, hogy igazán meggyőző legyen. S ellentmondásos is: az egyes szám első személyben előadott főbe lövetés és a hadbírótság léte kizárja egymást. Vagy Lukács, vagy a hadbírótság lövetett, a kettő együtt nem mehetett. Ráadásul e második, éppen a döntő vonatkozásban részletszegény elbeszélés szerkezetileg, narrációját tekintve is inkább a fiktív alakítás szabályainak látszik engedelmessé válni, semmint az aprólékos történeti rekonstrukció logikáját követi. (Hogy „tartalmilag” a más elbeszélésekben fölmerülő elemekkel sincs igazán összhangban – majd látni fogjuk.)

Lukács „beismerései”, jogi szempontból, természetesen többféleképpen értékelhetők. Ismeretes, volt már olyan gyakorlat, amelyben a beismerés önmagában is elegendő volt akár a legsúlyosabb elmarasztaló ítélethez is. (A hajdani boszorkányperek vagy a 20. században az úgynevezett „konceptiós perek” például ilyenek voltak.) Jogállami körülmények között azonban a beismerés önmagában nem elegendő – azt megerősítő bizonyítékokra is szükség van. S ha a jogi ítélezés esetében indokolt a sokoldalú bizonyítás, a történeti mérlegelés esetében még inkább elvárható ez. Még akkor is, ha – természetéből adódóan – a történeti rekonstrukció utólag már soha nem lehet maradéktalanul „teljes”, s benne valami mindig homályban marad. Az összkép ugyanis, a hiányokkal és homályokkal együtt is hitelesebb, adekvátabb, mint a célirányosan szelektált, aktuális politikai igényeket kiszolgáló megbélyegző „retorika”, a stigmatizáció, amely az ellenfelet (s annak segítségével a rivális politikai opciót) megsemmisíteni, de legalábbis ellehetetleníteni akarja.

2

Ha valaki végigolvassa a poroszlói tizedelést főlemlegető történeteket (s erre ma az internetes keresőprogram révén már jó esély van), könnyen észreveszi, a megfogalmazás egyéni vonásai ellenére valamennyi verzió egyetlen összövegre megy vissza (amelyet Lukács „beismerése” mintegy „hitelesített”). A történet földidézése a politikai diskurzus része, és kísérlet sem történik az elbeszélésnek a (lehetséges) elsődleges forrásokra való alapozására. Az összöveg (s a „beismerés”) elegendő a magabiztos történetmondásra és a megbélyegzésre – a cél csupán a gyűlölt „komcsik” erkölcsi megsemmisítése. Az összöveg pedig nem más, mint Váry Albert (1875–1953) koronaügyész-helyettesnek a „bolsevizmus bűneit” leleplező könyve, pontosabban annak néhány ide vonatkozó vagy ide is vonható mondata. A könyv, az 1922-ben megjelent *A vörös uralom áldozatai Magyarországon*, nevezetes könyv: valamennyi későbbi, rendszerváltások utáni, politikai megtorlást „igazoló” „fehér könyv” magyar prototípusa. Sok „adatot” vonultat föl, de nem jogi, s nem is történeti szakmunka. Célja a „leleplezés” és az erkölcsi, jogi, politikai distanciálódás a bukott „kommüntől”, illetve, következőképpen, az új rezsim igazolása. Dokumentációja eszerint állt össze, a gyűjtés (válogatás) szempontja nem az ellenőrzött hitelesség volt, hanem az „aktuális” használhatóság. A valós és a valótlan amalgámot alkot benne, noha a könyv természetesen az autenticitás álruhájában lép föl. („Hivatalos jelentések és bírói ítéletek alapján” készült, mondja önmagáról.) Jellegetes, de nem hatás nélküli propagandamű ez, az adattömeg a célnak megfelelő recepciós légkört szükségképpen megteremti. (A valódiság ellenőrzésére pedig az átlagolvasónak nincsenek, s nem is nagyon lehetnek eszközei – „hinnie” kell a „bizonyítékoknak”.)

Váry könyvének szempontunkból releváns adatai a 104–105. oldalon találhatóak, több részletben. A 104. oldalon, táblázatba foglalva, a következőket közli „*A meggyilkolt neve, életkora és foglalkozása*” rovatban: „395. Csupor Lajos, 396. Málik Ferenc, 397. Fenyő Nándor, 398. Sück Emil, 399. Tóth Lajos, 400. Varga Károly, 401. Ismeretlen egyén, állítólag bpesti rendőrök.” „*A gyilkosság helye és ideje*” rovatban: „Poroszló, 1919. május elején a Tiszaparti vasúti töltés mellett”. „*A gyilkosság módja*” rovatban: „agyonlövés”. „*A gyilkosság ürügye*” rovatban: „gyávaság”. „*A gyilkosságot elrendelte*” rovatban: „Lukács György 36 éves, izr. vall. író, népbiztos és Sárói Szabó Tibor hadosztályparancsnok”. „*A gyilkosságot végrehajtotta*” rovatban: „*Terroristák, Saskói Miklós 24 éves, rk., autószerelő, vörös századparancsnok*”. A 105. oldalon egy ehhez kapcsolódó, hármas tagolású magyarázó táblázat csatlakozik. Itt „*A gyilkosság elkövetésének rövid leírása*” ez: „*Saskói Miklós vörös századparancsnok századával 1919. május 1-én a túlnyomó román erő elől Poroszlóig vonult vissza. Állítólag Lukács György népbiztos parancsára Sárói Szabó Tibor zászlóaljparancsnok gyávaságukért Saskói kijelölésére megtizedelte a csapatot s a megjelölt vöröskatonákat, kik állítólag budapesti rendőrök voltak, terroristákkal agyonlövette.*” A következő, „*A gyilkosok sorsa a vörös uralom után*” rovatba ez került: „*Lukács György szökésben, Saskói Miklós 8 évi fegyházra ítéltetett.*” A harmadik, „*Jegyzet*” rovatban ez áll: „*Budapesti kir. btó törvényszék 1920. jan. 13-án kelt 11438/1919. B. sz. ítélete. Egri kir. törvényszék 1920. dec. 6-án kelt B. 3106/920. sz. ítélete.*” Első olvasásra ez az adatsor rendben lévőnek látszik: nevek, szerepek, helyszínek, minden megvan, s a két hivatkozott ítélet a forrást is megadja. A figyelmes újraolvasás azonban több problémát is fölszínre hoz. Az első mindjárt a nyelv, amely különböző karakterű dolgokat megengedhetetlenül egyneműsít és kriminalizál. Itt az „elkövetők” saját, önmagukra vonatkozó nyelvhasználata már nincs jelen, azt a hatalmi helyzetben lévő, az eseményeket utólag megítélő – külső – értelmező nyelvi ítélete írja felül, s így minden „gyilkossággá” lényegül át. Azzal pedig, hogy minden eszerint minősül, mindenki gyilkossá is válik. A homogenizálva kriminalizáló gyakorlat eszköze az általánosító „terrorista” megnevezés is. Más természetű problémára hívja föl a figyelmet az „állítólag” szó viszonylag sűrű használata. A kivégzettek „állítólag bpesti rendőrök” voltak, mondja a szöveg, majd egy másik megfogalmazásban „a megjelölt vöröskatonákat, kik állítólag budapesti rendőrök voltak”, Sárói Szabó „agyonlövette”. S maga a tizedelés is, „állítólag Lukács György népbiztos parancsára” történt. Ez a szóhasználat két szempontból lényeges. (1) Jelzi, hogy valójában maga a tényállás is bizonytalan. Jogerős bírói ítélet ide vagy oda, a kivégzettek kiléte is, a tizedelés elrendelője is csak bizonytalanul, feltételezésszerűen volt meghatározható. Azaz (2) éppen a történet két kulcseleme egyáltalán nem biztos. S ami szempontunkból most a leglényegesebb, éppen Lukács tényleges szerepe az egyik ilyen, csak „állítólagos”-ként megnevezhető momentum. Megint más jellegű problémára hívja föl a figyelmet a szöveg önmagához való alkalmi következetlensége. Sárói Szabó Tibor például az egyik helyen „hadosztályparancsnok”, a másik helyen „zászlóaljparancsnok”. Ez, függetlenül attól, hogy Sárói Szabót ténylegesen leginkább a dandárparancsnoki cím illette volna meg, részben gondatlan (trehány) adatkezelésre vall, részben megint csak a rendelkezésre álló adatok hozzávetőlegességére hívja föl a figyelmet. De ha a parancsnoki megnevezések körüli következetlenséget hajlandók vagyunk is jóindulatúan kezelni, s egyszerű elírásnak, tollhibának tekintjük, ami bárkivel bármikor megeshet, bizonyos következetlenségekre ez a megengedő megközelítés már semmiképpen nem alkalmazható. A tizedelés értelmi szerzőjének és/vagy a döntést meghozónak a nagyon világos és pontos meghatározása ugyanis az egész kérdéskör meritumát alkotja. Sem erkölcsileg, sem politikailag, sem jogilag nem mindegy, kit milyen szerepkörbe állítunk bele. Márpedig itt megint homály van. Az egyik verzió szerint a „gyilkosságot” (tudniillik a szelektív kijelölésen alapuló

kivégzést) Lukács és Sárói Szabó közösen (mondhatnánk: azonos felelősséggel) „rendelte el”, a másik verzió szerint viszont a századot Lukács „parancsára”, de ténylegesen Sárói Szabó „tizedeltette meg”. Nem mindegy, hogy melyiket fogadjuk el. Ha például a második verziót fogadjuk el, akkor választ kell adni arra a kérdésre, hogy volt-e, lehetett-e ilyen hatalma a nem katona („civil”) Lukácsnak, s egyáltalán, hogyan lehetett képes érvényesíteni elhatározását? S a jogköröknek ugyanez az el- és összemosódó értelmezése jelenik meg abban is, hogy Váry, miközben bizonyos összefüggésekben nagyon is hangsúlyozta Sárói Szabó szerepét a történetekben, „*A gyilkosok sorsa a vörös uralom után*” rovatban csak Lukács (és Saskói) személyéről beszél – Sárói Szabót (és a lövéseket ténylegesen leadókat) említetlenül hagyja. Nem lehet tehát kizárni a feltételezést, hogy maga Váry Albert (s „forrásai”) sem tudták, mi s hogyan történt valójában. Csak ötleteltek.

3

Váry Albert könyvének nyelve és „adatai”, mint a könyv hatástörténete mutatja, elegendőek voltak a Lukács-ellenes, antikommunista politikai folklór egyik verziójának megszületéséhez, de nem adnak megnyugtató választ arra a kérdésre, valójában mi történt s hogyan. A kérdés tisztázásához vissza kell nyúlni az elsődleges forrásokhoz, s meg kell próbálni rekonstruálni a történeteket.

Az egyik szál, amelyen elindulhatunk, a hadi helyzet legalább futólagos fölvázolása. 1919. május 1. a tiszai román offenzíva egyik fontos pillanata, Tiszafüred föladása és a Poroszlóra való visszavonulás. A térségben tartózkodó „vörös” egységek parancsnoka Sárói Szabó Tibor volt, a parancsnoksága alá tartozó egységek státusa azonban nehezen meghatározható – hol hadosztályként, hol dandárként emlegetik. Bizonyos iratokban pedig persze egyszerűséggel csak „Sárói Szabó-különítmény”-ként. Ez utóbbi megnevezés persze hadrendi szempontból aligha szabatos, de tagadhatatlanul praktikus, s jól kifejezi azt a körülményt, hogy a parancsnoksága alá tartozó erők szervezeti szempontból meglehetősen ad hoc formációt alkottak, s összetételük is heterogén volt. A budapesti I. vörösőrezred egyik zászlóalja (Lipkau Károly vezetésével), az úgynevezett „székely zászlóalj” (Verbőczy Kálmán vezetésével) vagy a debreceni vörös terrorcsapat (Nagy József vezetésével) például egyaránt ide tartozott, s alkotott igen kevésbé kompatibilis „egységet”. Azaz rendőrökből katonákká átminősített átkatonák, románellenes, kemény székely nacionalisták és forradalmi küldetéstudatú, erőszak alkalmazására összeálló, öntörvényű szabadcsapat laza konglomerátuma vegyült „valódi” vöröskatonákkal. Ami közös volt bennük, az alighanem csak az volt, hogy valamennyien átmentek a világháború személyiségalkító véres tapasztalatain. A „Sárói Szabó-különítmény” május 2-án, délután 1 óra 30 perckor a következőt jelentette: „*Délen Tiszaszőlős, északon Csege-Egyek ellen egész éjjel támadtak a románok. Ezen támadások Csege-Egyek-Tiszafüredi vonal ellen reggel megismétlődtek.*” „*Erős ellentámadásokat csak az északi csoport, székely törzsszázad és 39/I. zászlóalj intézett és kitartott, viszont a budapesti I. vörösőrezred 3. zászlóalja minden küzdelem nélkül otthagyta helyét. Ennek következtében az északi csoportot a teljes bekerítés és a visszavonulás elzárása fenyegette, miért is a Sárói-Szabó különítmény parancsnoksága a lehetetlen helyzet következtében elrendelte állandó utóvéd és nehéz utcai harc mellett a tiszai hídfő kiürítését.*” (Közölve: Bánlaky, online.) Ezt a helyzetképet délután 4 órakor újabb jelentés egészítette ki: „*Csoportparancsnokság Dormándon; vörös őrzászlóalj Tiszavalk[on], tiszafüredi nemzetőrök Sarudon. Verbőczy csoport (400 fő) egy üteg (3 löveg) Poroszlón; 39/I. zászlóalj és egy üteg töredékei (150 fő) Tizánánán. Tisza megfi-*

gyelés Dorogmától Kisköreig. Az ellenség a Tiszán nem kelt át. A tiszafüredi híd meg van rongálva. Ellenség ereje kb. 2 ezred.” (Közölve: Bánlaky, online.) A hadseregearancsnokság a beérkező jelentések alapján (még) 2-án, reggel 9-kor a szempontunkból érdekes helyzetet így foglalta össze: „Sárvói csoport: a tiszafüredi hídfőt egész kiterjedésében V/1-jén de. 5 órától kezdve a románok erősen támadták. Mivel a déli szárnyon állott III. vörösőrszászlóalj állásait minden küzdelem nélkül otthagyták, a derekasan harcoló Verbőczy és 39/I. zászlóalj kénytelen volt, hogy a bekerítés elől meneküljön, visszavonulni. A hídfő kiürítése után a megmaradt csapatok Poroszlón gyülekeztek és átvették a Tisza megfigyelését Kiskörétől Dorogmáig. Jelenleg ezzel a csoporttal összeköttetés nincs.” (Közölve: Bánlaky, online. Vö. még: Vadász 1986)

Az idézett jelentések értelemszerűen nem adnak részletekbe menő, teljes összképet, de néhány dolgot egyértelművé tesznek. A történet negatív aktora a budapesti I. vörösőrezred 3. zászlóalja volt, amely megfutamodott, s lehetetlenné tette Tiszafüred védelmét. A cserbenhagyott két alakulat egyike a Verbőczy Kálmán (1888–1967) vezette székely zászlóalj („Verbőczy-csoport”), amely Poroszlóra vonult vissza, a másik pedig a 39/I. zászlóalj, amely (politikai biztosának, Karikás Frigyesnek [1891–1938] későbbi írásai, s az azokból készült film révén „39-es dandár”-ként híresült el) szintén visszavonulni kényszerült. A nagy retiráda, amennyire kikövetkeztethető, valamikor május 1-jén, hajnali 5 és 2-án, reggel 9 óra között történt meg, s a „megmaradt csapatok” először, ameddig az új védelmi vonalakat ki nem alakították, Poroszlón gyülekeztek. Legkésőbb 2-án, délután 4-kor azonban a 39-esek már Tiszánánán foglalták el új állásaikat. A minket érdeklő történet valamikor ekkor, tehát május 2-án, reggel vagy délelőtt, de még a 39-esek Tiszánánára való elvonulása előtt következett be.

Csak más forrásokból tudható, de tény, ekkor Poroszlón tartózkodott a Nagy József (1893–1921) vezette debreceni „vörös terrorcsapat” is.

A történet első fázisát, érdekes mód, Karikás Frigyes (1960) némileg fikciósított, de éppen a számunkra fontos vonatkozásban nagyon plauzibilisnek látszó elbeszélése írja le és világítja meg. (Nem is véletlen, hogy egy kutató, Dancza János [1977] már autentikus forrásként idézte a leírást.) Eszerint a hídfő védelmét föladó vörösőrszászlóalj a hídon át Poroszlóra menekült, s a vasútállomáson arra készültek, hogy az első befutó vonatot lefoglalják, s azzal visszatérjenek Budapestre. Rendbe szedésük, harcckészségük helyreállítása a dandár politikai tisztjének, Karikás Frigyesnek a feladata lett, ő igyekezett meggyőzni a bejedd embereket. Erről, s Nagy József csapatának szerepéről Karikás a következőket rögzítette elbeszélésében:

„Az állomásfőnök szobájában próbáltam rábeszélni a »rendőr elvtársakat« hogy tartsanak ki még egy kicsit, hiszen nem hajt olyan nagyon a tatár, de bizony az »elvtársak« nemigen hallgattak rám, sőt hazafias felbuzdulásukban annyira mentek, hogy már-már a földre tepertek, amikor a poroszlói állomásra Füzesabony felől befutott Nagy Jóska vonatja.

Az én rendőreim megálltak, fegyvereikhez kaptak, kifutottak mind a pályaudvarra, ahol már szépen sorakozott a híres debreceni kommunista terrorcsapat, Nagy Jóska parancsnoksága alatt.

Ezt a Nagy Jóska én már régebről ismertem. Olyan nekivadult-forma ember volt, aki a fékjét valahol a világháborúban elvesztette, és minden zabla nélkül vetette bele magát a debreceni katonamozgalomba, ahol hamarosan vezetőember-féle sorba került. [...] Jóska feszesen jelentkezett nálam, s a jókor jött segítség dacára is igen életuntan fogadtam őket. Nem vártam én tőlük semmi jót. Ez a Jóska olyan huszonhat-huszonhét év körüli tömzsi, hegyes emberke volt. A háború húzta ki a gyereksorból és tette a régi hadsereg őrmesterévé ezt a vakmerő debreceni mészároslegényt. Szerette a háborút, utálta a burzsoáziát – talán így lehetne röviden képet adni mindarról, ami Nagy Jóska jellemezte.

Feszesen állt előttem, mialatt a bandája szokatlanul fegyelmezetten sorakozott a háta mögött. Én magamhoz hívattam azokat a fiúkat, akiket már régebről ismertem, Nagy Jóskát, Tóth Lajost, a Virág gyerekeket, megmagyaráztam nekik, hogy kutyaszoritóba kerültünk, és jaj nekünk, ha meg nem álljuk a helyünket, és most aztán megmutathatják a proletárállamnak is, meg a 39-eseknek is, hogy kommunisták, ha már egyáltalán azok. A fiúk feszesen tisztelegtek, és a következő pillanatban a száznegyvenhat emberből álló csapat két részre oszlott. Az egyik Tóth Lajos, a másik meg Jóska vezetése alatt két oldalról bekerítette az egész pályaudvart. A kis növésű Nagy Jóska felállt egy vízesördőre, a tenyeréből tölcserőt csinált, és torkaszakadtából beleordított ebbe a lehetetlen rendőrsivajba.

– Vöröskatonák! Mindenki! Vigyázz!

Egy pillanatra csend lett, de csak azért, hogy a következő percben gúnyos kacagással tartítva még nagyobb zsvivaj törjön ki. Am Jóska sem volt rest, leugrott a hordóról, odaállott egy ágáló rendőróriás elé, s paprikavörösrre vált arccal, sziszegve kiáltott rá: »Te csipás, te! Hát kinek magyarázok én«? – és akkorát ütött a fegyverével a feleselgetni próbáló rendőr derekára, hogy az abban a pillanatban leguggolt a földre. Ismét csend lett. A lezúllott emberek mintha egy pillanatra megértették volna, hogy tovább hepciáskodni nem lehet, és ez a kommandó, ami ennek a kis embernek a torkából fakadt, ez a magyar munkásosztály kommandója. Egy pillanatra csendben maradtak. De már a következő percben fenyegető mozdulatokkal próbálták bekeríteni Nagy Jóskát. Én nem tudom, mi maradt volna Nagy Jóskából, ha ebben a kritikus percben az állomásépület két sarkáról meg nem szólal a két Virág gyerek halálosan biztos géppuskája. Fűtöttek a golyók a tömeg feje felett, és nagyon érthetően adták tudtára mindenkinek, akit illet, hogy lehet lejjebb is engedni, ha éppen szükség van rá. De nem volt rá szükség. Dehogyan volt arra szükség! Hőféhrre vált arccal állt ott mindenki, mintha odaöntötték volna. Dehogyan mertek megmozdulni, dehogyan mertek! A hatalmas pesti rendőrök, s a szűnyogderekű, girhes rendőrtisztek remegő ajakkal, halálos csendben túrték, hogy egynéhány debreceni mesterlegény lábuk sarkáig lefegyverezze őket. Nagy József szúrós, véres szeme nyílsebeseen járta végig a tömött sorokat, miközben tekintete halálos fenyegetéssel meredt egy-egy véletlenül megmozdult emberre. Mikor valamennyi fegyver, szurony, tölténytáska egy csomóban hevert, Jóska harsányan vezényelt: »Zászlóalj-, század- és szakaszparancsnokok hozzám!« A sápadt »tiszturek« snájdígan sorakoztak a debreceni mészároslegény elé.

– Tíz perc múlva kérek létszámmeljelentést, de pontosat ám! A zászlóaljat feloszlatom! A szakaszparancsnokok vezetésével a bandát sorkatonasághoz küldöm mórest tanulni. Az urak pedig a jelentés leadása után az én foglyaím, s mennek a nyavalyába, forradalmi törvényszék elé, Szolnokra! Meg vagyok értve?

– Igen – hangzott a gépies válasz.

– Na! Végrehajtani!

És végre is lett hajtva...” (Karikás 1960: 37–40., idézi Dancza 1977. 20. és 21. rész.)

Ha ez igaz (ami nagyon valószínű), akkor ebben az első fázisban a dandár politikai tisztje, Karikás Frigyes, és a „terrorcsapat” parancsnoka, Nagy József játszotta a döntő szerepet. A „Sárói-különítmény” parancsnoka és a Budapestről leküldött politikai megbízott, azaz Sárói Szabó Tibor és Lukács György már egy olyan, mondhatnánk kész helyzettel szembesült, amelynek dinamikája, belső logikája sok mindent előre meghatározott, s amelyet nem lehetett nem figyelembe venni.

De kérdés: hogy lett ebből tizedelés, és lett-e egyáltalán?

4

A tizedelésért (amelyet a politikai publicisztika ma Lukács György nyakába varr), a Tanácsköztársaság bukása után, az ügyeletes megtorlások idején, ahogy mondani szokás, egy Saskói Miklós néven ismert fiatalember (a 3. zászlóalj egyik századának parancsnoka)

„vitte el a ballhét”. Ő állt bíróság elé, őt ítélték el, az ő perének (sajnos hiányosan fennmaradt) iratai (BFL – VII. 5. c – 11438 – 1919) tájékoztatnak leginkább a történekről. Azt, hogy ezen iratok alapján minden megvilágosodna, természetesen nem lehet állítani, de kiindulási anyagként, jobb leírás híján, ezt célszerű elfogadnunk – s innen indulva érdekes fölfejteti a történet szálait.

Az ítélet szerint az első tanú Lipkau (későbbi nevén: Lipkay) Károly (1892–1946 után) százados, a zászlóalj parancsnoka volt. Ő a háború alatt a pécsi 52. gyalogezred kötelékében szolgált, többször megsebesült, 1915-ben hadnagy, 1916-ban főhadnagy volt, századossá való előlépése időpontját nem ismerjük. Ő tehát nem egyszerű rendőr, hanem harctéri tapasztalattal rendelkező katonatiszt volt – valószínűleg ez predesztinálta a zászlóaljparancsnoki posztra. (Érdekes mód azonban utóbb, e pör után, már maga is rendőrtiszt, főfelügyelő lett – a „vörös” epizód tehát nem ejtett foltot karrierjén.) Vallomását az ítélet így rögzítette: *„Lipkau Károly, százados, a kérdéses zászlóalj parancsnoka vallotta a következőket. – A kérdéses visszavonulásnál ő is ott volt, a zászlóalj ellenállás nélkül futott el, majd az újabb állásban municióját ellővöldözve tovább futott visszafelé. – Poroszlónál Sárói Szabó a terroristákkal, a népbiztosok s a 39. székely zászlóalj várták őket, s megtizedeléssel fenyegették meg gyávaságuk miatt. – Zászlóalját lefegyverezték, a túlerő elől való visszavonulás mentességét elutasították, és Sárói Szabó kijelentette, hogy minden századból 8 embert fog kivégeztetni. – A vádlott még előző este eltűnt, s felelősségre vonatván azzal védekezett, hogy őt Lipkau Károly küldötte a zászlóalj tréningjének és konyhájának megmentése végett, ami nem volt igaz. – Sárói Szabó felhívására vádlott egy czédulára felírt 8 nevet s azt átadta. A többi 3 századparancsnok azonban ismételt felszólításra nem jelölt ki senkit. A 8 ember közül egy hiányzott, egynek pedig megkegyelmezték, a többi 6 embert Sárói Szabó kivégeztette.”* Amennyire megítélhető, ez a vallomás többé-kevésbé hiteles, nem szépít, legföljebb a többi, perbe be nem vont századparancsnokot menti. (Ez utóbbi gesztusa érthető és logikus, ám ezzel Saskói helyzetét természetesen nehezítette. Saskóit azonban a százados, érzékelhetően, nemigen becsülte, gyávának tartotta – föltehetően ezért hozta szóba előző esti „eltűnését”.) A vallomás lényeges adaléka, hogy felsorolja a jelenlévőket: Sárói Szabót, Nagy József „terrorcsapatát”, a „népbiztosokat” (azaz, nevük említése nélkül ugyan, de valószínűsíthetően Lukácsot és Karikást, esetleg még másokat is), a székely alakulatot (vagyis a Verbőczy-csoportot). A „rendcsinálásban” tehát valamiképpen ezeknek volt – többnyire természetesen passzív – szerepe. A tizedelés tervének előadója, Lipkau szerint, Sárói Szabó volt, akit erre, tehetjük hozzá, mint parancsnokot, helyzete predesztinált. Lipkau nem tudhatta, hogy ki volt a terv kiötlője, s értelemszerűen nem is beszélt erről. Egy azonban e vallomásból kimondatlanul is kiderül: a terv nem valami „bolsi” innováció volt, hanem a harcoló alakulatok „természetes”, de legalábbis konvencionális reakciója – a „vörösnek” nem nevezhető (vö. Gottfried 2008), de etnikai veszélyeztetettségük miatt különösen motivált székely (nacionalista) zászlóalj, amely a legnagyobb harcerőt képviselte, maga is részese volt a történetnek. (Ezt az összefüggést megerősíti, hogy akkoriban a világ sok hadseregében, így a világháború éveiben az osztrák–magyar „közös” hadseregben is bevett, s rendszeresen gyakorolt eljárás volt a „gyávaság” halállal való büntetése, pl. a tizedelés. Ahogy Takács Róbert [2014] írja: *„Gyávaság, parancsmegtagadás, dezertálás miatt több ezer katonát végzett ki a saját hadserege az I. világháborúban. [...] Franciaországban gyávaság, illetve parancsmegtagadás vádjával több mint hatszáz katonát végeztek ki – 612 főt a katonai bíróság ítéletével, 27-et szabályos tárgyalás nélkül.”* *„A soknemzetiségű Monarchiában ennél sokkal súlyosabb volt a helyzet, bár pontos adatok nincsenek, a becslések alapján a franciáknál legalább egy nagyságrenddel több katonát ítélték halálra, és a fronton szolgáló tiszték olyan bevett módon nyúltak ehhez a végletes fegyvelmező eszközhöz, hogy 1917 első felében elő kellett írni, hogy a halálos ítéleteket fel kell terjeszteni Bécsbe jóváhagyásra.”*)

Maga a vádlott, Saskói Miklós más hangsúlyokkal, de többé-kevésbé hasonlóan adta elő a történeteket. Vallomása ide vonatkozó részében elmondta: „A Károlyi forradalomkor munkanélkülisége folytán beállott a néporségbe, ahol bizalmi férfi, a kommün kikiáltása után pedig vöröskatonává s a Vörös Hadseregben századparancsnok lett. – Április hó 27-én kiment a frontra, s május elsején a tiszafüredi vashídon zászlóalja a túlnyomó román erő elől Poroszlóig vonult vissza. – Poroszlón terroristák várták, kiknek parancsnoka, Sárói Szabó gyávaságukért leszidta őket, s felhívta a századparancsnokokat, hogy minden századból jelöljenek ki 8 embert, akiket elrettentő például agyon fognak löni. – E felhívás előtt már a községháza előtt beszélt Sárói Szabó erről a szándékáról. – Felhívására vádlott egy czédulára felírt 8 nevet az 52 emberből álló századából. – Miért írta éppen a kérdéses neveket, nem tudja, mert különös lelkiállapotban s félelemben volt amiatt, hogy az őket körülvevő terroristák és egy székely zászlóalj beváltják ellenkező esetben azt a fenyegetésüket, hogy megmukkanás esetén az egész zászlóaljat lekaszabolják. – A czédulát, mint a 12.-ik század parancsnoka elsőnek adta át, utána a 11. század parancsnoka adott át egy czédulát, miközben odajött Lukács György népbiztos, akivel Sárói Szabó László [!] suttogva beszélt valamit, mire Sárói Szabó a 11. század parancsnoka által adott czédulát összegyúrta és elhajította, s eltávozott, anélkül, hogy a 9. és 10. század parancsnokait megszólította volna. – A vádlott által összeírt 8 embert kiszólitották. – Ezek közül egy [már előzetesen] megszökött, egynek pedig megkegyelmeztek. – Hatot ellenben a terroristák körülfogtak s elvittek s a legnagyobb valószínűség szerint kivégeztek, mert azokat soha többet nem látta.” Saskói vallomása több szempontból is tanulságos. Fontos momentum, hogy megerősíti a székely zászlóalj fenyegető jelenlétét, s a megfélemlítést nem varrja kizárólag a „terroristák” nyakába. Állítása hitelét erősíti, hogy ez a tárgyalás idején (1920 januárjában) egyáltalán nem volt konjunkturális, „igazodó” gesztus a részéről – s akár hallgathatott is volna róla. Fontos momentum az is, amit a századparancsnokok szerepéről mond. Vallomása e pontja ugyan nem egyezik a többi tanú vallomásával, de ez, azt kell mondanunk, érthető, sőt kimondottan életszerű. Míg a többiek a perbe be nem vont többi századparancsnokot mentették, s hagyták, hogy a »balhét« a már amúgy is vád alá helyezett Saskói egyedül vigye el, Saskói vallomása nemcsak életszerű és árnyalt, de nem is árt senkinek parancsnoktársai közül. Hihető ugyanis, hogy nemcsak egyedül ő írt listát, s hihető az a magyarázat is, amelyet arról adott, hogy miért csak az ő listája lépett életbe. S ez a magyarázat, konkrétumai révén, egyéb, személyétől független vonatkozásban is fontos. Mindenekelőtt: ő beszél egyedül konkrétan Lukács György szerepéről. S figyelemre méltó, ahogy bemutatja e szerepet. Lukács eszerint konzultált („suttogva beszélt”) a tizedelési procedúrát irányító Sárói Szabóval, s e konzultáció eredményeként (bár magát a beszélgetést a jelenlévők természetesen nem hallhatták) fordulat állott be a procedúrában. Sárói Szabó összegyúrta és eldobta (azaz érvénytelenítette) a második listát, a kért harmadik és negyedik listát már nem is kényszerítette ki, s később sem számolt velük, ő maga pedig ott hagyta a helyszínt. S ami hasonlóképp fontos, az első (s egyedüliként fennmaradó) listán szereplők létszáma is lecsökkent – a listáról nemcsak a már előzetesen megszökött, s így el nem érhető katona került le, de egy további is, aki „kegyelmet” kapott. (A „kegyelem” többek általi emlegetése arra enged következtetni, hogy – bár a peranyag hallgat erről – a kivégzés pro forma csakugyan valamiféle rögtönzött hadbírószági döntés eredménye volt.) Azaz, a kivégzendők eredetileg tervbe vett létszáma négyszer nyolcra, vagyis 32-ről (!) hatra csökkent. A példastatuálás szándéka szignifikánsan enyhébb formát vett föl. S ez a fordulat nemcsak azt magyarázza meg, hogy három századparancsnok miképpen úszhatta meg a bűnrészességet, de maga a fordulat is minden jel szerint Lukács és Sárói Szabó menet közbeni konzultációjával függött össze, abból következett.

A további három tanú vallomása ezen az összképen nem változtat lényegesen. Részben megerősítik a már tudottakat (a jegyzőkönyv vezetője is csak azt jelzi, hogy „egyezően” vallottak az előzőekkel), részben, célirányosan, elmaszatoznak a másik három századparancsnok szerepét az ügyben. Érdekes (s aligha véletlen), hogy mindhárom tanú (Molnár IV. Lajos, Scheffer István, Dér János) nem az érintett 12., hanem a 11. század kötelékébe tartoztak, s közülük legalább ketten (Molnár és Dér) csakugyan rendőrök voltak. Az olyasféle utalás, mint Molnáré, aki azt állította, hogy „*a visszavonulás azért történt, mert senki sem akart harcolni*”, valószínűleg igaz, de csak színezi az összképet. Lényegesebb, de igen kevésé meggyőző, amikor – egymással sem igazán összhangban – a három, ügybe be nem vont századparancsnokról beszéltek. Molnár például (saját századparancsnokáról) azt állította, hogy „*a 11. század parancsnoka azt mondta, hogy ő nem ad ki senkit*”, a „*másik két század parancsnokáról*” pedig „*azt hallotta, hogy ezek olyan embereket írtak össze, akik már megszöktek, s így kivégezhetőek nem voltak*”. Scheffer még nyilvánvalóbban apologetikus (és Saskóival szemben rosszindulatú) volt. Ő azt állította, hogy „*a többi három szakaszparancsnok [!] kijelentette, hogy nem fog embereket adni*”, a vádlott ellenben „*azt a kijelentést tette, hogy akár egész szakaszt ad*”. Dér azt mondta, „*arról nem tud, hogy a 9. és 10. század adtak-e embereket vagy sem, de ezekből a századokból nem végeztek ki senkit*”. Azt is állította azonban, hogy „*előbb a 9–11. századok parancsnokait szólították meg, a vádlott volt az utolsó megszólított*”. (Utóbbi állítást Saskói, Dér vallomására reagálva, cáfolta, s hangsúlyozta, „*hogy először ő kapott felhívást a kijelölésre*”). Vallomásaik igazán lényeges eleme a kivégzésekkel kapcsolatos. Molnár azt állította: „*A kivégzésnél nem volt jelen, lövéseket nem hallott*.” Scheffer azt mondta: „*A kivégzésnél nem volt jelen, de lövéseket hallott, s az elvitt embereket soha többé nem látta*.” Dér az előbbi két vallomást kombinálta: „*Lövéseket nem hallott, de a 6 embert nem látta többé*.”

Érdekes, hogy előzetesen a vád még további három tanút akart beidézni. Kovács Gyula rendőrt (Palotaújfalu, Mayer R. u. 16.), Lippner Zsigmond házmestert (VI. Király u. 104.) és Kovács János kőművest (Erzsébetfalva, Török Flórián u. 60.) – nyilván ők is az érintett zászlóalj kötelékébe tartoztak. A tárgyaláson azonban ők már nem szerepeltek – nem tudni, miért. Föltűnő (s magyarázatot igényel), hogy a zászlóalj érintett négy századából háromnak a parancsnokát nem idézték be, sőt beidézésük még az előzetes tervekben sem szerepelt. Ez logikai s jogi anomália, semmiképpen nem igazolható, s alighanem az ügy „szelektív” és tendenciózus kezelésére vezethető vissza.

5

A vádirat és az ítélet egy – egyáltalán nem lényegtelen – kérdésre nem ad megnyugtató választ: megtörténtek-e egyáltalán a kivégzések? A vádirat, a tanúk vallomása mellett, hivatkozik bizonyos iratokra, ilyen iratok azonban nem maradtak ránk, így nem állapítható meg, mi volt azokban, maguk a vallomások pedig nem teszik kétségtelenné, hogy a kivégzések csakugyan megtörténtek. Az anyagban szerepel hat név (Váry Albert könyve ezt a hat nevet vette át), állítólag ezek voltak az áldozatok. Róluk azonban a nevükön túl csak annyi tudható, hogy a zászlóalj 12. századába tartozóknak mondják őket, s hogy – Váry kifejezésével élve – „állítólag” budapesti rendőrök voltak. (Jellemző, hogy Váry könyvének rovatbeosztása szerint a nevek mellett föl kellett volna tüntetni az áldozatok életkorát és foglalkozását is, az életkort azonban egyik név mellett sem találjuk meg, s a foglalkozás is csak, mint „állítólagos” adatik meg. Azaz, nemigen tudták, kik is voltak.) Ez így nem túlzottan nagy bizonyító erejű dokumentáció. Saskói Miklós védőügyvédje, dr. Lészay Béla védekezésük szavá is tette, hogy a kivégzések – „gyilkosságok” – ténye

nincs bizonyítva. S a Stocker Antal vezette „ötös tanács” ítéletindoklása ezt lényegében el is ismerte. „Foglalkoznia kell végül a törvényszéknek a védelemnek a tényállást támadó azzal a részével, mely szerint nincsen bizonyítva, hogy a hat áldozatot tényleg kivégezték” – mondja a szöveg. Majd elismeri: „a kivégzésre nincs sem tanúbizonyíték, sem boncjegyzőkönyv és orvosi vélemény sincsen”. De... s itt (konkrét bizonyítékok helyett) következik egy öngazoló, rabulisztikus logikai konstrukció, amelynek legerősebb eleme az, hogy „a köztudomás szerint a terroristák kezébe kerülni egyet jelent a legtöbb esetben a halállal”, s „hogy hasonló esetek abban az időben napirenden voltak”. A törvényszék szerint tehát a „gyilkosság” és a „gyilkosságban való bűnrészesség” konkrét bizonyítékok híján is „meglelte indoklását”.

Nem zárható ki természetesen, hogy a kivégzések csakugyan megtörténtek. De néhány tény elgondolkodtató, s továbbra is nyitottá teszi a kérdést. Mindenekelőtt, a poroszlói halotti anyakönyvekben nincs nyoma a haláleseteknek (sem az ismert hat név alatt, sem „ismeretlenek” megjelöléssel), és a sírok sincsenek meg. (Tóth Tamás temetőkutató szíves közlése.) Ugyanez elmondható a környék esetleg még szóba jöhető más települései, pl. Kisköre esetében is. S az is legalábbis elgondolkodtató, hogy a kivégzés megvádolt „terroristák” (Nagy József és csapata) elleni bírósági bizonyítás sem járt eredménnyel. Az egri kir. törvényszék, amely a pert ellenük 1920 végén lefolytatta és súlyos ítéleteket (halál, életfogytiglani fegyház stb.) hozott, a „hét államrendőr” Nagy József és társai általi meggyilkolását nem tudta bizonyítani. A tárgyalásról folyamatosan tudósító *Egri Népújság* beszámolóiból a vád, majd a bizonyítás kudarca szépen kiderül. 1920. november 25-én *A legnagyobb kommunista ügy az egri kir. törvényszék előtt* című cikk arról tudósított, hogy a vád szerint a vádlottak „május másodikán agyonlőttek 7 államrendőrt a poroszlói Tisza-hídfőnél”. A vádlottak, írja a tudósító, minden vádat tagadnak, holott „a vizsgálóbíró előtt egyszer már töredelmesen vallottak”. 1920. november 28-án a perbeszédet ismertető *Ítélet előtt* című beszámoló azt adta hírül, hogy az ügyész szerint: „A büntető igazságszolgáltatás a jelen bűnügy szomorú és megrendítő adataival életre hívja az ártatlanul meggyilkolt Friedlander Miksa, Komáromy István, Kis Ernő, a 7 budapesti államrendőr, s a Tiszán átkelt, a terroristák által kémnek nézett ismeretlen egyén szellemét.” 1920. november 30-án, *A terroristák bűnpöre* című újabb törvényszéki tudósítás az „emberi fenevadakat” „tetemre hívó” ügyész szavait így reprodukálta: „Vádolja még külön Nagy Józsefet a karcagi malomigazgató, a 7 államrendőr és Komáromy István meggyilkolásával.” Majd tovább: „vádolja Szatmári Bélát 9 rendbeli gyilkossággal, mert ő is lőtt a 7 rendőrré”, valamint „Weisz Jenőt, Török Károlyt, Szathmáry Józsefet és Bodnár Lajost a 7 rendőrré való lövés miatt”. A bizonyítás azonban végül is nem sikerült. 1920. december 8-án *A bűnhődés* című, „Ítélet a 17 terrorista ügyében” és „Egy halál, 2 életfogytiglani fegyház” alcímű tudósításban ide vonatkozóan ez olvasható: „A törvényszék bizonyíték híján többeket felmentett a 7 rendőr sérelmére elkövetett gyilkosság vádjá alól. Szatmári Béla és még egynéhányan ennek köszönhetik az életüket.” (A debreceni „terrorcsapat” parancsnokát, Nagy Józsefet ugyan 1921. február 20-án kivégezték, a poroszlói rendőrgyilkosságot azonban őrá sem tudták rábizonyítani.)

Kérdés tehát: hogyan lehetséges, hogy egyetlen tanú vagy más konkrét bizonyíték sem volt előásható a poroszlói gyilkosságra?

6

Ha más oldalról próbáljuk megközelíteni témánkat, s arra a szereplőre koncentrálnunk, aki a legfixebb pontnak látszik, hiszen (egyedülként) bírói ítélet mondta ki bűnösségét, megint számos ellentmondásba ütközünk. Mert ki is volt Saskói Miklós?

A közkeletű adatok szerint a budapesti I. vörösőrezred 3. zászlóaljának egyik századparancsnoka, közelebről a 12. század parancsnoka. 24 éves fiatalember, „civilben” autószerelő. Ha azonban megpróbáljuk összeszedni a rá vonatkozó adatokat, ez a kép mindjárt „bemozdul”, s komplikálttá válik. A fogolytörzskönyv (BFL – VII. 101. c – fegyenc I. – 4579), amely személyi adatait rögzíti, már nevét illetően is meglepetést okoz. Saskói neve ugyanis valójában nem Saskói volt, hanem Saskövy, a Saskói – az irat szerint – csak „álnév”. (Ezt, érdekes mód, az őt elítélő bíróság nem tudta, vagy tudatosan figyelmen kívül hagyta, – ami nem erősíti az eljárás hitelét, megbízhatóságát. Tudta viszont a tárgyalásról beszámoló *Budapesti Hírlap* [1920. jan. 14. 7.], amely – jól informáltan – már Saskövyként emlegette.) Személyleírása szokványos, de nem kimondottan „katonás” alkatot mutat föl. Magassága: „170 centiméter”, testalkata: „vézna”, arca: „ovál”, arcszíne: „sáppadt”, haja: „barna”, homloka: „alacsony”, szemöldöke: „szökés barna”, szeme: „szürke”, orra: „rendes”, bajusza: „nincs”, szája: „rendes”, fogai: „hiányosak”. Mindebben figyelemre méltó, de legalábbis szokatlan legfőljebb csak az utolsó adat – a hiányos fogazat ugyanis általában nem a fiatalok sajátja. (Nem lehetetlen, hogy előzetesen – ahogy később, 1958-ban állította – csakugyan „atrocitás” érte.) A személyes viszonyait rögzítő adatok szerint Budapesten született, 1895. január 29-én. Utolsó lakhelye: II. Kenyeres u. 11. Anyanyelve magyar, de beszél németül. Tanulmányairól, némileg homályos megfogalmazásban, annyi került rögzítésre, hogy „kereskedelmi oktatásban részesült”. Vallása: „rk”, azaz római katolikus. Nős, egy fiúgyermek van. Szülei „nem élnek”. „Hivatása”, azaz foglalkozása „szerelő”. Egészségi állapotát illetően „tüdőcsúcshurut” és „szervi szívbjaj” került följegyzésre. „Mostani” büntette: „gyilkosság”, a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának ideje: 1920. január 13-ától 1927. augusztus 12-éig. Szabadul: „1927. augusztus 13-án”. A nyilvántartás szerint 1920. május 27-én újabb, Kgy 4504/1920. sz. jogerős ítélet született vele kapcsolatban, amely „lopás btte miatt 8 (nyolcz) hónapnyi börtönre” ítélte. (NB. Mint más forrásból kiderül, ez a „lopás” voltaképpen az úgynevezett „rekvirálás”, háborús körülmények között eléggé általános gyakorlatának jogi minősítése volt.) 1920. július 9-én Vácra szállították át (azaz büntetését ott töltötte le).

Ez az adatsor, várakozásainkkal ellentétben, egy lényeges ponton még mindig nem pontos, mondhatjuk úgy is: hamis. Saskövy/Saskói ugyanis nem 1895-ben született, hanem jóval később, 1899-ben. (A poroszlói eset idején tehát alig múlt húszéves!) A születését regisztráló anyakönyvi bejegyzés (Bp. VII. kerület, 384/1899. folyószám) egyértelműen tanúsítja, 1899. január 29-én született. Anyja Pap Mária Malvina Emma Ilona, 17 éves budapesti lakos, apja Saskövy József 26 éves hatvani születésű székesfővárosi tanár (kispest-szentlőrincpusztai lakos). A gyerek házasságon kívül született, a szülők csak 1900. március 19-én kötötték házasságot, s apja csak ugyanazon év november 20-án ismerte el gyermekeként. Megvan Saskövy Miklós saját házasságkötésének anyakönyvi bejegyzése is. A házasultak budapesti, VIII. kerületi anyakönyvében 1840/1919. folyószámon került bejegyzésre, hogy 1919. április 16-án Saskövy Miklós, aki „a vörös őrség tagja” s 1899. január 29-én született Budapesten (lakása Bp. Reviczky u. 4/a) házasságot kötött Nagy Terézia Franciskával, aki „élelmiszerárusnő”, s 1891. február 4-én született a Pozsony vármegyei Pereden (lakása Bp. III. Kenyeres u. 11.). E bejegyzés több szempontból is tanulságos. Érdekes mindenekelőtt a nagy korkülönbség, az újdonsült feleség nyolc (!) évvel idősebb volt, mint férje. Ez, valljuk be, nem szokványos, valami egyedi okra utal (talán úton volt már a fogolytörzskönyv regisztrálta fiúgyerek?!), s a házasságkötés ezt a helyzetet „törvényesítette”. Érdekes az is, hogy a házaspár a feleség lakásába költözött össze – a fogolytörzskönyv legalábbis Saskövy utolsó lakásaként ezt a címet adta meg. A bejegyzésből kiderül, a férj anyja, Pap Mária már „néhai”, azaz már

nem élt, apja azonban ekkor még élőként szerepel. S az irat egyik utólagos bejegyzéséből az is kiderül, ez a házasság nem sokáig tartott ki. A házasságot a budapesti kir. törvényszék 1922-ben, jogerős ítélettel, felbontotta. Ha tudjuk, hogy Saskövy 1919. április 16-án nősült, április 27-én kiment a frontra, május 1-jén a megfutamodók közt volt, május 2-án részese lett a tizedelési ügynek, június 8-ától augusztus 13-áig a forradalmi katonai törvényszék rendelkezése értelmében „vörös” fogságban volt, október 4-étől pedig a poroszlói ügy miatt előzetes letartóztatásban töltötte idejét, majd, perének ítélete után 1927. augusztus 12-éig fegyházbüntetését töltötte, – házassága de facto csak napokban, legföljebb hetekben mérhető.

Érdekes viszont, hogy a házassági anyakönyvben van egy „megjegyzés”: „A vőlegény a közéletben Sasköy néven ismeretes.” Ha itt az y-t az anyakönyvvezető számlájára írjuk (a bemondott nevet nyilván csak az iratokban szereplő név analógiájára írta y-nal), magyarázatot kapunk a Sasköi névre – a „Sasköi” a vörösörnek állt Saskövy afféle önkényes, »mozgalmi« neve lehetett. (Az eredeti név a kommün erőszakszervezetében túlzottan előkelősődőnek hathatott, nem volt stílszerű, a fordított arisztokratizmus új nevet választott vele.)

Itt merül föl az a kérdés, milyen ember lehetett ez a fiatal-, mondhatnánk: majdhogynem gyerekember? „Meggyőződéses” lázongó, aki szembefordult a régi rendszerrel, vagy az új körülmények közt helyét kereső konjunkturális igazodó? Az „ötös tanács” előtt, bírái számára azt mondta, azért lett népőr, majd vörösőr, mert munkanélküli volt. Ez lehetett védekezése része, de lehetett valódi megfontolás is. Ha elhisszük neki, amit ugyancsak bírái előtt vallott, hogy tudniillik 1916-ban és 17-ben „csak” a közös hadsereg egyik távirás-alakulatánál szolgált, s 1918-ban betegsége miatt szabadságolták is, akkor feltételezhető, nem sorolható az igazán katonás figurák közé. (Fizikai alkata, betegeskedése is ebbe az irányba mutat.) Az viszont, hogy különösebb katonai tapasztalatok nélkül, nagyon fiatalon a vörösőrezred (egyik) századparancsnokává emelkedett, valamiféle karrierambíció meglétére utal. Évtizedekkel később, 1958-ban, perének rehabilitációjakor (BFL – XXV. 4. a – 1840 – 1958) pedig azt tartotta fontosnak megemlíteni, hogy 1919-ben „Korvin Ottó egyik legközelebbi munkatársa” volt. Ez persze megint lehet igaz is, nem is (1958 egy másféle igazodás időszaka volt). Ha igaz, akkor ez magyarázat az életkora nem indokolta karrierjére a vörösörségen belül. Amíg ugyanis a vörösörtség sok tagja önmagát a rendőrség től kényszerűségből átmentő megélhetési opportunistá volt, aki elég óvatos és/vagy gyáva volt ahhoz, hogy ne nagyon kompromittálja magát, azok, akik vállalták az egyértelmű politikai elköteleződést, lehetőséghez jutottak. S ha Saskövy/Sasköi 1958-as vallomásával ellentétben az 1895-ös születési dátum nem véletlenül, hanem azért került forgalomba vele kapcsolatban, mert tudatosan öregítette magát, hogy „komolyabb”, tapasztaltabb embernek gondolják, akkor ez megint az ambíció és a helyezkedés bizonyítéka. Annyi mindenesetre valószínű, helytállásra predesztinált, kemény karakter aligha lehetett – ahhoz pályája e szakasza túl sok esetlegességet mutat. Mindez (fiatalsága és tapasztalatlansága, ambíciója, valamint kevésbé katonás karaktere) azonban ideális balekká tette. Olyanná, akit könnyen elsodornak az események.

Saskövy/Sasköi szabadulása után, 1927 őszén édesanyja családnevét vette vissza, életét Pap Miklósként folytatta (BFL – XXV. 4. a – 1840 – 1958). Erre nyilván az adott neki lehetőséget, hogy mint házasságon kívül született gyermek, eredetileg anyja családnevét kapta, s apja csak jóval később, 1900. november 20-án ismerte el saját gyermekeként. A névváltoztatás, vagy helyesebben név-visszaváltoztatás azonban aligha csupán az édesanyja iránti érzelmeinek dokumentuma, elsődleges indítéka nyilvánvalóan az elrejtőzködés, múltjának az életéből való kizárása volt. Ami az ő helyzetében teljesen természetesnek tekinthető, s utólag is megérthető. Tudjuk, nem muszáj hősnék lenni, ha egyszerűen nem lehet.

Saskövy/Saskói/Pap Miklós esetében az igazi (s jelenleg meg nem válaszolható) kérdés az, hogy a forradalmi katonai törvényszék valójában miért tartóztatta le és ítélte el 1919 nyarán, s ez az aktus valamiképpen belejátszott-e abba, hogy a poroszlói ügy szereplői közül éppen ő lett a budapesti törvényszék egyedüli vádlottja? Az ellenforradalmi, budapesti „ötös tanács”, amely dr. Stocker Antal kúriai bíró elnökletével tárgyalta ügyét, erre persze adott egy választ, s ez a válasz a vád érdekeivel összhangban is állott. *„Hogy pedig az áldozatok kivégzése még a Vörös Hadsereg erkölcssei és szervezeti szabályai szerint is jogtalan volt, amit a vádlottnak, mint vörös századparancsnoknak tudnia kellett, bizonyítja az, hogy e miatt a cselekménye miatt vádlottat még a katonai forradalmi törvényszék is megbüntette.”* Majd az irat egy másik helyén azt is rögzítették, hogy Saskói Miklóst *„vád tárgyává tett cselekményeért [már] a forradalmi törvényszék 8 évi kényszermunkára”* ítélte, s emiatt *„1919. évi június 8-tól 1919. augusztus 13-ig letartóztatásban volt”*. Érdekes, sőt nem minden tanulság nélküli, hogy ez a letartóztatásban töltött idő – némileg talán meglepő módon – az „ötös tanács” ítélete szerint „beszámítás alá esik”, azaz az új rezsím által kiszabott büntetésbe is „beszámítják”. Mi több, a két ítélet, a forradalmi katonai törvényszéké és az „ötös tanácsé”, meglepő módon, lényegében egybe is esett: büntetésként mindkettő nyolc évet szabott ki Saskóire. (A forradalmi katonai törvényszék persze „kényszermunkára”, az „ötös tanács” pedig fegyházra ítélte.)

Ez a nagy egyetértés azonban az ügy ismeretében érthetetlen. Ha a vád alá eső „cselekmény” az volt, amit a budapesti törvényszék is a vallomások alapján megfogalmazott, akkor a forradalmi katonai törvényszéknek előzetesen már másokat is el kellett volna ítélnie, ilyenekről azonban nincs tudomásunk. S meglepő módon ez ügyben az „ötös tanács” sem ítélte el senki mást.

Valami gyakorlati összefüggés mégis lehetett a két eljárás közt. Mivel Saskói június 8-ától augusztus 13-áig (tehát jóval a Tanácsköztársaság bukását követően is!) letartóztatásban volt, őt, a foglyot a restaurációba kezdő új hatalom egyszerűen megörökölte. A fogva tartás pedig ráirányította a figyelmet, s lehetőséget adott a „büntető igazságszolgáltatásnak” egy politikailag jól hasznosítható, demonstratív per megrendezésére. A demonstrációhoz tálcán kínálkozott egy bűnbak. Minderre egy körülmény még rá is erősíthetett. Ha igaz az, amit 1958-ban, az immár Pap Miklósként rehabilitációját kérő Saskói állított (BFL – XXV. 4. a – 1840 – 1958), hogy tudniillik őt „cselekményeiért” *„a fehérterror első napjaiban először rövid úton halálra ítél[t]ék és a Salm–Bibó különítmény a kivégzést tulajdonképpen végre is hajtotta”*, csak azt ő, bár súlyosan sebesülten, túlélte, s másodsor már csak gyógyulása után kerítették kézre, – akkor perének volt egy utólagos, az „atrocitást” legalizáló szerepe is. (Ismeretes – s ezt az ellene kiadott vádindítvány rögzíti is! –, „másodsor” csak 1919. október 4-étől volt őrizetben, illetve akkor már előzetes letartóztatásban. Ez a kronológia pedig önmagában is 1958-as szavai hitelét erősíti.)

Ha pedig a Saskói-ügyet Stocker Antalék csakugyan „megörökölték”, az némileg megmagyarázza a vádindítvány lyukasságát és ellentmondásait.

A nyugtalanító alapkérdést – csakugyan kivégezték-e a hat embert Poroszlón? – elvileg természetesen tisztázni lehet. Logikailag legalábbis van egy biztos módja. Rendelkezésünkre áll a hat név, a vád szerint őket végezték ki, s ha valóban hús-vér emberek voltak, valahol nyomuk van – születésüktől halálukig nyomot hagytak a világban.

S valahol ezekre a nyomokra rá is lehet akadni. Ez az elvi lehetőség azonban a tömegtársadalmak korában, amikor egyidejűleg nagyon sok ember él és ténykedik, nem könnyen realizálható. A nevek önmagukban túl kevés információt adnak az azonosításhoz, s e munka során túl nagy populációt kellene egyesével végig elemezni a sikerhez. Az olyan nevek, mint Tóth Lajos vagy Varga Károly például túlzottan szokványosak ahhoz, hogy a megfelelő személyre rábukkanjunk. (Egy Tóth Lajos, tudjuk, tagja volt még Nagy József „terrorcsapatának” is.) Annyi mindenesetre biztos: ha a hat név valamelyikét rendőrként (vörösőrként) tudjuk azonosítani, s kiderül, hogy még jóval 1919 után is élt, a kivégzési történet a legendák közé helyeződik át. Ha ellenben mégis egy 1919. májusi poroszlói elhalálozás igazolódik (például egy születési anyakönyvi bejegyzés úgynevezett „utólagos bejegyzése” révén), akkor a kivégzést megtörténtnek kellene tartanunk.

A hatból két név (Sück Emil, Csupor Lajos), a vélelmezhető viszonylagos ritkaságuk miatt, némi reményt ad – őket, ha szerencsénk van, a forrásokban valahol meg lehet fogni.

Sück Emil neve föl is bukkan egy 1925-ben emelt emléktáblán, a ceglédi gimnázium első világháborúban (1921-ig!?) elesett diákjainak névsorában. Maga az emléktábla szempontunkból kevésbé informatív, a gimnázium 1925/26. évi nyomtatott értesítője viszont referál a tábla avatásáról. Ahogy a közleményre rábukkanó Tóth Tamás mondja, *„hosszú és hazaffyas ömlengés az egész”,* de kiderül belőle, özvegy Sück Árminné 200 000 koronával támogatta a tábla fölállítását, s a 31-es sorszámú áldozat Sück Emil. Róla ez olvasható: *„Sück Emil – Armin fia, született 1892. május 2-án, Nagykátán, r. kath., az intézet növendéke volt az I-II. osztályban az 1903/6 években, magánhivatalnok, a 38. gyalogezred káplára, ki 3 évig volt orosz fogságban, hazatérése után, 1919. május 1-én hazafias érzelmei miatt hat társával együtt a vörösök Tiszaporoszlón agyonlőtték.”* (Pro Patria, 16.) Majd a bemutatást ez a mondat zárja: *„Világháború hősi halottjai között helyet foglalnak ennek a harcnak a mártírjai is.”* Nem kétséges, a kor uralkodó ideológiai igényei szerint szelektált és stilizált szöveg ez, nem beszél például arról, hogy Sück Emil vörösőr volt, s mint ilyen, a Vörös Hadsereg tagja, s némi groteszk bája van annak, hogy az országot megtámadó románok elől való megfutamodást „hazafias érzelmekké” változtatja át. A poroszlói kivégzésről viszont expressis verbis beszél. Az anyagot összegyűjtő két ceglédi tanár (talán az életrajzi adatokat is szolgáltató özv. Sück Árminné információi alapján) Sück Emil halálát félreérthetetlenül Poroszlóhoz köti, s kivégzésként kezeli. Bizonyos kétely azonban, sajnos, ennek az adatnak az ismeretében is megmarad a kivégzéssel kapcsolatban, könnyen lehet ugyanis, hogy ennek az állításnak a végső forrása is Váry Albert (1922) közkezen forgó könyve volt. (A gyanút az kelti föl, hogy tévesen, itt is hét kivégzetre történik utalás, mint Váry könyvében, ám ha volt, „csak” hat kivégzés volt.) Akkor pedig ahhoz képest újabb adatot, megerősítő igazolást nem jelent. (Az mindenesetre bizonyos, Sück Emil 1925/26-ban már nem élt – ha élt volna, édesanyja nem ambicionálta volna, hogy neve fölkerüljön az emléktáblára.)

Csupor Lajos személye, akit neve alapján, előzetesen, szintén jó eséllyel azonosíthatónak gondolhattunk, még kevésbé egyértelmű szempontunkból. A budapesti lakáscímegyzékben a számításba veendő években van ugyan egy Csupor Lajos, s jelenléte folyamatosan, 1914-ben, 1922/23-ban és 1928-ban is megfogható. 1914-ben a IX. kerületi Lónyay u. 58.-ban, 1922/23-ban az I. kerületi fehérvári út 34.-ben, 1928-ban a IX. kerületi Ráday u. 9.-ben lakott (Címtár 1914: 1377., 1922/23, 2. rész 191., 1928, 2. rész 122.). Ez a Csupor Lajos azonban nem rendőr, hanem a címtárak sorrendjében magántisztviselő, magánhivatalnok, majd ny. főtisztviselő volt. Elvileg persze lehetett ő a mi emberünk, nem elképzelhetetlen, hogy 1919-ben a budapesti vörösörség tagja lett, s mint ilyen, Tiszafüredre és Poroszlóra is elkeveredett. Ha azonban ő a Váry Albert listájában szereplő Csupor Lajos vörösőr, akkor kivégzésére Poroszlón nem került sor. Az „ötös tanács”, majd

Váry csak a nevét használta föl, s neve a fikció hitelesítését szolgálta. Ez azonban, hangsúlyoznunk kell, egyáltalán nem bizonyos, ez legföljebb csak föltevés lehet, és igazolásához – egyelőre? – nincsenek bizonyítékok. S az is tény, előzetes várakozásainkkal ellentétben, maga a Csupor név egyáltalán nem volt ritka, a budapesti lakáscímjegyzékben is több viselője szerepel. Többek között egy detektív (!) is, aki 1928-ban már detektív-főfelügyelői rangban volt. (Az ő lakása 1914-től mindvégig: VIII. Alföldi u. 18.) Ez a Csupor azonban nem Lajos volt, hanem József. A poroszlói eset szereplőjeként tehát semmiképpen nem jöhet szóba, hiába tartozott a rendőrség állományába. Magyarán: Csupor Lajos poroszlói kivégzését a címtár (a maga eleve indirekt módján) sem cáfolni, sem megerősíteni nem tudja. A kérdés tehát e nyomvonalon haladva nyitva marad.

Egy másik Csupor Lajos (anyja neve Kóbor Erzsébet) 1921. október 29-én született Budapesten, s – ami személyét számunkra is érdekessé teszi! – apja neve is Csupor Lajos volt. (Vö. BFL – XXV. 4. a –1961 – 1789, Perczel Olivér szíves közlése.) A születési anyakönyvi bejegyzés, amely az apáról, az idősebb Csupor Lajosról is fölvilágosítást adna, sajnos egyelőre jogilag védett irat, csak speciális engedéllyel kutatható. Ha azonban kiderül, hogy az apa 1919-ben vörösőr volt, az azt jelentené, hogy állítólagos poroszlói kivégzése – a Saskói-per vádindítványában foglaltakkal ellentétben – 1919-ben nem történt meg. 1921-ben, fiút nemzvé, még élt.

A kétségbevonhatatlan bizonyossághoz tehát e szálon sem jutottunk el.

Egy mindazonáltal bizonyos. Akár megtörténtek a kivégzések (Gerencsér Miklós „vörös könyve” [1993] még a „hevenyészett sírokat” is emlegeti, persze, minden bizonyító dokumentáció nélkül), akár nem: a megfélemlítő funkciójú nyilvános tizedelési procedúra (egészen a kiszemeltek elviteléig) tény. S ez, akárhogy nézzük, kivégzés nélkül is a mentális erőszak, ha úgy tetszik, a „terror” megnyilvánulása volt. Hosszú távú szimbolikus hatása pedig talán még a nyers fizikai erőszaknál is rombolóbb. E ponton azonban, s ezt, akár tetszik, akár nem, a mai értelmezőknek mindenképpen le kell szögezni, itt – a szimbólum cseréje, „átfestése” ellenére – voltaképpen csak a fölszámolni szándékozott, de tovább élő múlt hatalma érvényesült.

9

A poroszlói tizedelési esetet az antikommunista publicisztika a „komcsiellenes” folklór színezésére és „igazolására”, valamint, valahányszor a helyzet úgy kívánja, Lukács diszkreditálására használja. E gyakorlat mögött, tudattalanul, de jól kikövetkeztethetően ott van egy előföltevés: egy absztrakt „kommunista” képe, melyre, mivel az ellenség szimbolikus figurájának van szánva, ráaggathatók a világban létező bűnök. Ha azonban magát a poroszlói esetet vesszük szemügyre, kiderül néhány dolog. Mindenekelőtt: a szereplők és a történések (ha egyes szereplőkben élt is a régi világtól való radikális distanciálódás vágya), szignifikáns mértékben a „rég” világ termékei voltak – a „rég” világ habitusa és logikája érvényesült bennük. Maga a tizedelés gyakorlata sem valamilyen „vörös” lelemény volt, e „megoldás” a folytatás, és nem a speciálisan „vörös” újjátás jegyében született. Aki a poroszlói tizedeléseket nehezményezi, a régi, 1918/19 előtti világ gyakorlatát (s problémamegoldó, fegyelmező elveit) kell, hogy nehezményezze. S a történet szereplői, még maguk a „terroristák” is, abban a világban álltak benne, annak a világnak a szocializáltjai és szociokulturális termékei voltak, amellyel a háborút megélve szakítani próbáltak. (L. idevágóan pl. Nagy József Karikás [1960: 37–38.] adta jellemzését.) Ha pedig egy olyan, szimbolikus jelentőségű intézményt, mint a Vörös Hadsereget vesszük szemügyre, kiderül, az nem egy minden ízében új, monolit ellenhatalom erőszak-

szerkezete volt, hanem – horribile dictu! – egy genezisében és szerkezetében teljességgel heterogén, inkább a bomló régihez, mint a teoretikusan anticipált s önmagát megszervezni próbáló újhoz tartozó szerveződésnek kell tekintenünk. S benne a „rendőr elvtársak” szerepe is nemcsak azért érdekes, mert a legtisztább, mondhatnánk, ideáltipikus formában képviselték az „új” viszonyok közé önmagát átmenteni próbáló régít, hanem azért is, mert a „régí” normák szerint is negatív szerepet töltöttek be: gyáván megfutottak. S velük szemben nemcsak az önmagukat valami új entitásként meghatározni próbáló, de a régi világ öntőformáiban megképződött, s olyanként egzisztáló „terroristák” álltak, hanem az újként föllépni próbáló világhoz semmiképpen nem tartozó, de addigi életük „természetes” kereteit az előtörténet durva anomáliái miatt elvesztő, etnikai és szociális létükben megrendült „székelyek” is, akiket a hazátlanná válás fenyegetett. Bizony, tetszik vagy sem, de nem az antikommunista sztereotípiák szerinti alkalmi koalíció volt ez! (Semmiképpen nem véletlen azonban, hogy még évtizedekkel később is „élt” ennek az alkalmi szövetségnek a nyoma. 1951-ben, a kitelepített Verbőczy Kálmán érdekében Lukács támogató nyilatkozatot adott, hangsúlyozva, *„hogyan Verbőczy Kálmán, mint az úggyevezett székely zászlóalj parancsnoka egy ideig az én hadosztályom (mint a Sárói-Szabó-féle önálló dandár [...] része) működött. Ez idő alatt nemcsak megbízható és kötelességtudó, hanem rendkívül bátor parancsnoknak bizonyult, aki kritikus időkben, például a Tiszafüredi hídfele kiürítése alkalmával hidegvérrel és elszántságról tett tanúbizonyságot.”* [ÁBTL 3. 1. 5. 09975/3. 230. fol.]

Lukács pedig, az antikommunista retorika érvkésztelével ellentétben, Poroszlón valójában maga is ambivalens szerepet töltött be. Kényszerűségből, jobb híján, önmagával is ellentétbe kerülve a „régí” gyakorlatot vette át és folytatta, olyasmint csinált, amivel, mint teoretikus, legalábbis szemben állt, s aminek megváltoztatására törekedett. Ez valódi ellentmondás, utólag sem simítható el. De, s ez végképpen nem illik bele az antikommunista retorikába, menet közben éppen ő volt az, aki – mint kiderült – enyhített az átvett gyakorlat brutalitásán. (Harminckettő helyett „csak” hat kivégzendőre szűkítve az eljárást.)

Ugyanakkor, s ez is szignifikáns része a történetnek, a poroszlói esetet „elítélő” (vontaképpen a saját céljaira fölhasználó) megtorló hatalom, a „büntető igazságszolgáltatás” szerepében föllépve, nem végezte el még a történések hozzávetőlegesen pontos rekonstrukcióját sem – s úgy ítélkezett. Ám a cselekmények jogi (át)minősítésével, inadekvát módon, az eseményeket kriminalizálta. S ezzel, egyáltalán nem mellékesen, a maga részéről is erőszakosan lezárta a társadalmi önkorrekció lehetőségét és folyamatát, a változtatni próbálókat pedig – általánosító, univerzalizisztikus érveléssel – stigmatizálta. Igazságszolgáltatás helyett a fölbomló és súlyosan deformálódott rendszer restaurációjának indirekt igazolását adta.

A poroszlói eset tehát, ha tárgyyszerűen rekonstruáljuk, nem, vagy nemcsak Lukács Györgyöt „kompromittálja”, hanem magukat a hajdani s mai stigmatizálókat is. Az viszont tény, ez az eset (is) felhívja a figyelmet a modernitás viszonyai közepette realizálható történeti cselekvés mélyen antinomikus természetére. S ennek az összefüggésnek az érvénye alól így vagy úgy sem a viszonyokat rögzíteni, sem a viszonyokat megváltoztatni akarók nem vonhatják ki teljesen magukat. Maga a lehetséges cselekvés szükségképpeni szerkezete és dinamikája feloldhatatlanul ellentmondásos.

Források

- A budapesti államügyészség 45163/1919. 6. ü. sz. vádindítványa Saskói Miklós ügyében. BFL – VII. 5. c – 11438 – 1919
- A budapesti büntető törvényszék K. gy. 11438/1919. sz. ítélete Saskói Miklós perében, 1920. jan. 13. BFL – VII. 5. c – 11438 – 1919
- A Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogház iratai. Fegyenc-törzskönyvek (1920). BFL – VII. 101. c – fegyenc. I – 4579
- Pap (Saskói) Miklós rehabilitációs ügyének iratai (1958). BFL – XXV. 4. a – 1840–1958
- Pap (Saskóvy) Miklós születési anyakönyvi bejegyzése. Bp. VII. ker. 384/1899. folyószám
- Saskóvy Miklós és Nagy Terézia Franciska házasságkötési anyakönyvi bejegyzése. Bp. VIII. ker. 1840/1919. folyószám
- Lukács György támogató nyilatkozata Verbóczi Kálmán kérvényéhez (1951) ÁBTL 3.1.5.09975/3. 230. fol.

Irodalom

- A bűnhődés.* Ítélet a 17 terrorista ügyében. Egy halál, 2 életfogytiglani fegyház. Egri Népujság, 1920. dec. 8. 2.
- A legnagyobb kommunista ügy az egri kir. törvényszék előtt.* Egri Népujság, 1920. nov. 25. 2.
- A megtizedelt zászlóalj.* Budapesti Hírlap, 1920. jan. 14. 7.
- A terroristák bűnpöre.* A királyi ügyész tetemre hívja az emberi fenevadakat – Halálbüntetést kér [a] bűnösökre. Egri Népujság, 1920. nov. 30. 1–2.
- Bayer Zsolt 2015: *Morál és tudomány.* Magyar Hírlap, júl. 13.
- Bayer Zsolt 2016: *Túrhetetlen* (6.) Magyar Hírlap, márc. 4.
- Bánlaky József 1928/1942: *A magyar nemzet hadtörténelme I–XXII.* Bp. Online változata: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0024/3038.html>.
- Címtár 1916:* Budapesti cím- és lakásjegyzék. Kiad. a Franklin-Társulat. 1916. Huszonhetedik évfolyam. Bp.
- Címtár 1922/23:* Budapesti cím- és lakásjegyzék. Kiad. a Franklin-Társulat. 1922–1923. Huszonnyolcadik évfolyam. Bp.
- Címtár 1928:* Budapesti cím- és lakásjegyzék. Kiad. a Franklin-Társulat. 1928. Huszonkilencedik évfolyam. Bp.
- Dancza János 1977: *Két mártír.* 19–21. r. Népujság [Eger], máj. 4. 4., máj. 5. 4. és máj. 6. 4.
- Gerencsér Miklós szerk. 1993: *Vörös könyv 1919.* Lakitelek: Antológia Kiadó
- Gottfried Barna 2008: *Kurucok és internáltak.* Székelyek a vörös és a nemzeti hadseregben, ill. román fogságban 1919–1920. Székelyföld, 1. sz.
- Ítélet előtt.* Perbeszéd a monstre kommunista bűnpörben. Valamennyi bűnös gyilkossággal vádolva. Egri Népujság, 1920. nov. 28. 1.
- Karikás Frigyes 1960: *Nagy József.* = Uő: *A harminckilences dandár.* Válogatott elbeszélések. Bp.: Szövetkezetek Országos Tanácsa, 36–52.
- Lukács György 1987: *Forradalomban.* Cikk, tanulmányok 1918–1919. Bp.: Magvető
- Lukács György 1989: *Megélt gondolkodás.* Életrajz magnószalagon. Bp.: Magvető

- Mesterházi Miklós 2016: *Szörnyalaktani vizsgálódások*. Lukács György, 1919. május 1. *Élet és Irodalom*, ápr. 15. 7–8.
- Pro Patria*. Hősi halált halt diákjaink emlékezete tablóval. = A Reálgimnáziummá átalakuló Ceglédi M. Kir. Állami Kossuth-Főgimnázium értesítője az 1925–26. iskolai évről. Cegléd, 1926. 3–22.
- Takács Róbert 2014: *A Monarchia hadserege volt a legveszélyesebb a saját katonáira*. HVG, nov. 16. (Online verzió)
- Vadász István 1986: *Az „őszirózsás forradalom” és a Tanácsköztársaság Tiszafüreden (1918–1919)*. = Füvessy Anikó és Szilágyi Miklós szerk.: *Fejezetek Tiszafüred XX. századi történelméből*. Szolnok (Tiszafüredi Tanulmányok 2.)
- Váry Albert 1922: *A vörös uralom áldozatai Magyarországon*. Hivatalos jelentések és bírói ítéletek alapján. Vác: A szerző kiadása